

Ylmyň ösüş taryhynyň maglumatlaryna laýyklykda psihologiýanyň ösüşinde, onuň umumy nazaryýet taýdan öwrenilişinde, pudaklaryň aýry-aýrylykda öwrenilmeginde, ylmy-amaly ýagdaýlarda derňelmeginde usullardyr -usulyýetleriň we taglymatlaryň uly ähmiýeti bardyr.

Ylymlary öwrenmekde we derňemekde eksperiment (synag) usulynyň örän uly ähmiýeti bardyr. Bu usul bilimleri ösdürmekde, olary differensirlemekde, alnan maglumatlary öwrenmekde zerur usul hasaplanylýar. XIX asyryň ortalarynda umumy psihologiýa ylmynda hem synag usulynyňzygiderli ulanylmagy başlandy. Bu usulyň ulanylyşynyň has giňişleýin peýdalanylýandygy barada Fehneriň, Weberiň, Wundtyň we beýlekileriň işlerinde has aýdyň beýan edilipdir.

Ylmyň psihologiýanyň ösüp we öwrenip başlanmagy eksperiment usulynyň ulanylyşy psihologlaryň ylmy işinde uly ähmiýete eýe boldy.

Eksperiment (synag) -bu ylmy derňew işiniň gözleglere daýanmak düzgünleriň baglanyşygyny göz önünde tutýan derňew usulydyr.

Birinjiden, nusgalaşdyrma ýagdaýyňwe şertiniň hil we san taýdan kesgitlenilmegi; Ikinjiden, synag (derňew) geçirilýän ýagdaýlara (ýüze çykmalara) işjeň täsiri; Üçünjiden, täsirleşmäniň derejesini ölçemek; Dördünjiden, netijeleriň birnäçe gezek dikeldilmegi we barlanylyp ulanylmagy.

Tejribe (eksperiment) iş hökmünde adamyň iş tejribesidir, synaga laýyklykda fakt belli bir hakykatyň ölçeg birliginiň häsiýetine öwrülýär we güýçli usulyna öwürýär. Tejribede öwrenilýän obýektleriň özboluşly aýratynlyklarynyň sebäp-derňew gatnaşyklaryny öwrenmäge gönükdirilendir. Eksperimente (tejribä) iş hökmünde seretmek bilen ony geçirmek zerur bolan derňew döwürlerini we wezipelerini anyklalyň:

I döwür. Derňewiň nazaryýet -taglymatdöwri (meseläniň goýluşy). Bu döwürň wezipeleri: 1) derňewiň meselesini we temany kemala getirmek; 2) derňewiň obýektini we predmetini kesgitlemek; 3) synag-derňewiň wezipelerini we gipotizasyny kesgitlemek. Predmetiň, meseläniň öwreniliş araçägi ýagdaýa görä kesgitlenýär:

- 1) derňewiň maksady we wezipeleri;
- 2) derňewiň obýekti;
- 3) synagyň material we wagt mümkinçilikleri;
- 4) meseläniň ylmy taýdan işlenilşi, olaryň nazaryýet taýdan bellenişi.

Bu döwürň esasy wezipesi eksperimental derňewiň we aňlatmanyň predmetini işläp

düzmekden hem-de anyk konseptual düşünjeleri kesgitlemekden ybaratdyr.

II döwür. Derňewiň usulyýeti döwri.

Bu döwürde derňew usulyýetiniň işleniliş usulyýeti we meýilnamasy düzülýär, ýagny garaşly we garaşsyz derejeleriň ýagdaýlary öwrenilýär, olary öwrenmegiň usulyýeti işlenilýär.

Derňewiň meýilnamasyny düzmek hem iki ýagdaýy göz önünde tutýar:

1. synagyň maksatnamasynyň düzülmegi we derňewiň (tejribäniň) yzygiderligini kesgitlemek;
2. test-obýekt (sýiş we predmet gyjyndyryjy);
3. görkezme (işe gönükdirilen gurnamalar);
4. synagy geçirýänler;
5. synag edilýäniň şahsyýeti;
6. synag edilýänleriň jogap-täsirleşmesi.

Eksperimentalýagdaý birnäçe guramaçylykly we guramaçylykly däl toparlary öz içine alýar. Synagyň esasy düzgüni hemme üýtgemeler ähli tejribäniň dowamynda konstant bolmaly hem-de hil we san häsiýetlere eýe bolmaly, üýtgeýjilik ýagdaýynda gabat gelmeli.

III döwür. Analitik döwür. Bu döwürde alnan netijeleriň san derňewi amala aşyrylýar we täze ylmy gipotezalary hem-de tejribelikleri işläp düzýär. Synag usulynyň ösüşi 4 sany ýagdaý bilen baglanyşyklydyr:

1. täze synag işlerini döretmek;
2. ölçeýji operasiýalaryny işläp düzmekden;
3. usullary kompleksirmekden;
4. tehniki üpjünçiligi kämilleşdirmekden.

Umumy ýagdaýda aýdylanda, sosial psihologiýada tebigy we laboratoriýa görnüşleri bardyr. Bularyň ikisine degişlilikde birnäçe umumy günler bolup, olar eksperimentator tarapyndan erkinlikde garaşsyz üýtgeýjileri girizmek, olara we garaşly üýtgeýjilere gözegçilik etmekden we ş.m. ybaratdyr.

Kerim ARTYKOW
Döwletmämmet Azady adyndaky
Türkmen milli dünýä dilleri
institutynyň talyby